

הרב ישראל דנרוביץ

מגיד שעורי הירושלמי בקול הדף

ערד

**"אין ספק כי בכלל תקנת משה רבינו ע"ה שתיקן לישראל
שיהיו קורין הלכות חג בחג הוא ללמוד בשנה השביעית
כל הדינים השייכים בה".**

(שו"ת 'כפי אהרן' ח"ב סי' יא. ואין ספק כי הדברים

אמורים ביותר כלפי 'המאור שבתורה שזהו תורת

החסידות")

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית

צוף דבש אמרי נועם

הפעם היחידה שהרה"ק רבי אלימלך מליזענסק מביא בספרו הקדוש 'נועם אלימלך'¹ דבר-תורה בשמו של אחיו הגדול² הרה"ק רבי זושא מאניפולי הוא לעניין מצוות השמיטה וכוחה של האמונה להשפיע שפע ברכה ופרנסה טובה על ישראל.

1. ההדגשה היא על הספר 'נועם אלימלך', שכן בספר 'לקוטי שושנה' הוא מזכיר את הרה"ק רבי זושא פעם נוספת (ד"ה זרחה): "כמו ששמעתי מאחי הרב 'ואל יבוא בכל עת אל הקודש', ואמר הפירוש שאל יבוא לעתים אל הקדושה, דהיינו שלפעמים יתגבר בקדושה ולפעמים יחלש, רק שיהיה תמיד בקדושה בלי עת".

יצוין כי ברמיזה וללא הזכרת שמו הוא כפי הנראה מזכירו פעמים נוספות. ב'נועם אלימלך' (פרשת חיי שרה ד"ה ואברהם זקן) הובא: "יש לומר גם כן לפי דרכינו בענין עבדות הבורא ברוך הוא שאנו רואים כמה צדיקים מסגפים עצמם בסיגופים גדולים כמה שנים ובאים למדרגת חסידות. ויש בני אדם שאינם מסגפים עצמם כל כך ואף על פי כן זוכים לחסידות ושלימות, זה גם כן על ידי סיבת הצדיק שסיגף עצמו והסיר המסך המבדיל הגדול החרולים והקוצים והברקנים החיצונים המעכבים את האדם לבוא לדרכי ה' ועושה שביל ודרך בעבודתו יתברך אזי בקל לקרב אל הקדושה וילך בדרכי ה'".

והנה ידוע שהרה"ז היה מסגף את עצמו למען שיוכלו אחרים לחזור בתשובה, שכן כתב הרה"ק מזלאטשוב בספרו 'מבשר צדק' (פרשת תולדות ד"ה ברח לך): "דשמעתי בשם הצדיק המפורסים מוהר"ר זוסמן מאניפאלי שיחי' כשהיה רוצה להחזיר למוטב איזה אדם אזי עסק בתענית ובדביקות גדול ובסיגופין גדולים עד שהמשיך גם זה האדם לעשות תשובה", ואם הרה"א כותב 'שאנו רואים' על עניין זה, אינו מן הרחוק לומר שהייתה כוונתו על אחיו הרה"ז.

עוד עיין מה שכתב הרה"ק רמא"ב בן הרה"ק המגיד מקוזניץ בספרו 'באר משה' (יוה"כ סוד"ה א"י): "ששמעתי מאדוני מורי ורבי הרב הקדוש בוצ"ק מה"ו אלימלך זצ"ל שאמר על אדם אחד שבכל מקום שהולך כביכול עצם ההויה ב"ה הולך לפניו". והשוה למה שכתב בספרו 'דעת משה' (פרשת שמיני ד"ה זה הדבר): "שמעתי שהרב הקדוש אדומ"ר מו"ה זושא זצלה"ה הלך פעם בדרך ולא ידע לאן יפנה כי היה לפניו ב' דרכים, וראה באיזה דרך השם הויה עומד לנגדו ובדרך זו הלך". והשוה גם למה שכתב הרה"ק רבי זכריה מנדל

המעניין בכך הוא, שהרי ידוע קבלה בידינו³ ששם הספר 'נועם אלימלך' ניתן לו הן כדי להזכיר בו את שם מחברו הרה"ק רבי אלימלך, והן כדי להזכיר בו את שם אחיו הרה"ק רבי זושא, שכן 'נועם' פירושו בלשון אידיש הוא 'זיס' וזהו גם משמעות השם 'זושא', ובא שם הספר לרמז ולכלול אף את שם אחי המחבר בשבת אחים גם יחד.

ואם זו הפעם היחידה שבספר 'נועם אלימלך' מובאים דברי הרה"ק רבי זושא, הרי שאין זה דבר רחוק לומר ששם הספר נקבע כדי לרמז על רעיון חסידי מופלא זה שבו נדון ונרחיב במאמר זה.

וזה לשונו

ואלו הדברים שהובאו בספר 'נועם אלימלך' בפרשת בהר:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה כו' וצויתי את ברכתי לכם כו'. בשם אחי החסיד המפורסם: ויש לדקדק היות שהתורה יצאתה בכאן מדרכה, שדרך הקרא לכתוב איזה יתור לשון בפסוק אפילו אות אחת ועל ידי זה מתורץ כמה קושיית, אבל הקושיא לא נכתבה בעצמה בתורה, וכאן נכתב הקושיא בתורה. וטוב היה שלא לומר כי אם 'וצויתי את ברכתי' וממילא לא יקשה שום אדם לומר 'מה נאכל'.

ונראה שהשם יתברך ברוך הוא כשברא את העולם השפיע מטובו צינורות מושכין שפע לצרכי בני אדם, ודרך השפע שלא להפסיק כלל אלא כשהאדם נופל ממדרגתו ואין לו בטחון בבורא ברוך הוא המשגיח אמיתי הזן ומפרנס בריות בלי הפסק כלל, אז עושה האדם ההוא במחשבתו ההיא אשר לא מטוהר פגם חלילה בעולמות עליונים ומתשיין כח פמליא של מעלה ר"ל ואז נפסק השפע חלילה, וצריך השם יתברך ברוך הוא לצוות מחדש השפע שתלך כמו מתחילת הבריאה.

מירוסלב ב'אגרת הקודש' (שנדפסה בסוף ספר 'נועם אלימלך') על מעלת הצדיקים ודרגתם: "והם מקיימין השו"ע מ"ש בתחילתו שויתי ה' לנגדי תמיד, וממש השם הוי"ה ב"ה אינו זז מנגד עיניהם כלל, של אש מאיר להם והם תמיד רואים אותו וכדרך שנאמר וה' הולך לפניהם".

2. שכן הר"ז נולד בשנת תס"ב, חמש עשרה שנה קודם ללידת אחיו הרר"א בשנת תע"ז. הרר"ז אף האריך ימים יותר ונלב"ע ביום ב' שבט בשנת תק"ס, ואילו הרר"א נלב"ע ביום כ"א אדר בשנת תקמ"ז.

3. בשם הרה"ק רבי ישכר דוב מבעלזא. כך הביא בספר 'ביתו נאווה קודש' (עמוד שכא) ששמע מהאדמו"ר מטאהש שליט"א ששמע מפי הרה"ק רבי אהרן מבעלזא שאמר כן בשם אביו. ועיין עוד בהקדמת הספר 'נועם אלימלך' להרה"ק מסקולען.

יצוין כי ב'התנצלות בן המחבר' הודפסת בראש הספר 'נועם אלימלך' כותב הרה"ק רבי אלעזר מליזנסק: "וקראתי שם הספר 'נועם אלימלך' על שם כבוד אבי זלה"ה ועל שם אמירה נעימה כסופה אהובה הנשמעת בקהל קדושים". אולם אין זו ראייה כנגד השמועה הזאת שכן בעת הוצאת הספר 'נועם אלימלך' (בשנת תקמ"ח) עדיין היה הרר"ז בחיים, והוא עצמו הסכים על הוצאת הספר, ופשיטא שלא היו יכולים לפרש שנקרא הספר אף על שמו. וראה עוד בקובץ 'מעיינות החסידות' (גליון א, אדר תשנ"א) במאמרו של הגר"ח אייזנבך 'הערה בדרך אפשר בעניין השם נועם אלימלך', ובהערת המערכת שם.

וזה הוא 'וכי תאמרו' כו' שהתורה מלמדת לאדם דרכי השם שיהיה שלם בבטחונו על אלהיו ולא יאמר כלל מה יאכל, כי כאשר חלילה יפול מן הבטחון לחשוב מה יאכל הוא עושה פגם חלילה בהשפע ואטרחו כלפי שמיא לצוות מחדש. 'וכי תאמרו' פירוש כאשר תאמרו כך ואז תטריחו אותי 'וצויתי' כו', אלא לא תתנהגו כך ותבטחו בה' בכל לבבכם ואז תלך השפע בלי הפסק כלל תמיד לא יחסר כל בה⁴.

במאמרנו זה נרחיב את הדברים באספקלריה המאירה של גדולי החסידות למען נוכל להבין ולהשכיל את עוצם דבריו של הרה"ק רבי זושא מאניפולי, אשר הם מאבני היסוד של תורת החסידות בכלל וההשקפה הראויה באמונה וביטחון בפרט.

שאלה זו על שום מה?

התורה הקדושה אומרת בפרשת השמיטה⁵: "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשית את התבואה לשלש השנים".

רבים ממפרשי התורה דנים בשאלה המזדקרת כאן לעיני כל לומד: התורה הקדושה הרי נכתבה באש שחורה על גבי אש לבנה, באופן המדוקדק ביותר שיתכן. עד כדי כך שדי אפילו בייתור אות אחת כדי ללמדנו דינים הרבה, ומי לנו גדול מרבי עקיבא שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תלין תלין של הלכות⁶.

אין אנו מוצאים בתורה דינים הנאמרים בנוסח של 'שקלא וטריא' ובאופן של שאלות ותשובות, אלא כל מצוותיה של תורה כתובות בשפה ישירה וברורה, ללא כל הקדמות וכיוצא בזה.

4. דברי הר"ז הובאו גם על ידי הרה"ק רבי פינחס מדינוביץ בספרו 'שפתי צדיקים' (פרשת מצורע), ומחמת שבהסברת הדברים נוסף שם נופך הנני מעתיק נוסח זה בלשונו: "על דרך שביאר הרב הצדיק וכו' ר' זיסא ז"ל אומרו 'וכי תאמרו מה נאכל וצויתי לכם ברכתי ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע ותשבו בטח' כי מתחילת הבריאה היא שהשפע יורד תמיד להחיות כל חי, ואם האדם הוא בעל שכל זך יבין זה וישב בטח ולא ידאג כלל על פרנסתו כי בוודאי השפע יורד תמיד בלי הפסק רגע כמימריה, רק בזה שהאדם נופל ממדרגתו והוא מקטני אמנה ומתחיל לדאוג על פרנסתו בזה נסתמים צינורי השפע, עד שברוב השתדלותו בתורה ובתפילה פותח לו הש"י הצינור מחדש כי הצינור שמכבר נסגר מחמת קוטן אמונתו וצריך הש"י לפתוח ולצוות על פתיחת הצינור מחדש.

וזה אמרו 'וכי תאמרו מה נאכל' אזי תיכף בהכנס דאגה זה בלבבכם ותהיו מקטני אמונה תגרמו בזה שיוסתם צינור השפע עד שאהיה צריך לצוות מחדש על ירידת השפע. וזהו 'וצויתי את ברכתי' היינו ציווי מחדש על הברכה, ולא כן אם תהיו בעלי שכל זך ותאמינו כי 'ונתנה הארץ יבולה' היינו הארץ העליונה דרכה ליתן יבולה תמיד, וזהו 'ונתנה' לשון הווה, ומתחילת הבריאה היה הצינור על ככה ואז 'ותשבו לבטח' בלי דאגה כלל כי אין השפע נפסק על דרך אמרם ז"ל 'הטל אינו נפסק לעולם' עכ"ל⁷.

5. ויקרא כה כ-כא.

6. השוה מנחות כט ב.

והנה כאן אנו רואים דבר חידוש יוצא דופן מכל התורה, שהתורה מציעה שאלה ועונה על כך תשובה. התורה מצווה לבני ישראל שישמרו את מצוות השביעית ככל משפטו וחוקתו; על כך מביאה התורה שאלה שיכולה להשאל על ידי מקיימי המצוה: "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו"; והתורה עונה על כך: "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשתה את התבואה לשלש השנים".

והתמיהה עומדת מאליה: וכי מה מקרא חסר אילו לא הייתה התורה טורחת ומקדימה את השאלה שיכולה להאמר, הלא התורה יכלה לגשת מיד לתשובה, ותיכף לאחר הציווי על מצות השמיטה להוסיף את מתן שכרה בעולם הזה בדמות 'וצויתי את ברכתי'.

הרי ברור שבאם התורה הייתה מציינת את עובדת מציאות הברכה בשנה הששית, שוב לא היה אדם מעלה בדעתו לשאול ולהתחבט בבעיה של 'מה נאכל בשנה השביעית', ואם כן לשם מה מקדימה התורה את הדיון של 'וכי תאמרו מה נאכל' לפני שהיא מביאה את הברכה.

צינורות השפע

על זה מביא ה'נועם אלימלך' את פירושו של הר"ז הנבנה על נדבך מרכזי בתורת החסידות: כל הטוב והחסד שיש בעולם הזה מושפע מהעולמות העליונים בצינורות השפע שאותם קבע השי"ת כשברא את עולמו.

מטבעם של צינורות אלו שהשפע היורד בהם הוא תמידי ואינסופי, שהרי השי"ת בחסדו הוא מכין מזון לכל בריותיו אשר ברא ומאז בריאת העולם מקבל האדם דרך צינורות אלו את כל צרכו.

אלא שהשפע היורד בצינורות אלו מותנה בכך שאין דבר מה המעכב ומפריע את הירידה, שאם כן הרי שאותו דבר המעכב יכול להחליש ולעכב את ירידת השפע רח"ל עד לכך שהצינור לא ישפיע אליו כלל.

וכדי לסבר את האוזן נבין זאת בדרך משל מצינור גשמי הבנוי באופן אנכי ודרכו זורמים מים מהקומה העליונה של הבית לקומה התחתונה. כל עוד שהצינור נקי מכל פסולת, הרי שהמים זורמים בכוח גדול. אם נצטבר בצינור מעט לכלוך, הרי שהמים עדיין זורמים, אלא שהזרימה חלשה יותר. ואם הצינור מתמלא בפסולת הרי הפסולת מעכבת את זרימת המים, עד שבקומה התחתונה לא יהיו מים כלל.

הצינור הרוחני שדרכו עוברת ההשפעה מהעולמות העליונים הוא האמונה והביטחון של האדם בהשי"ת, וככל שהאמונה והביטחון חזקים יותר כך גם הצינור מתרחב יותר והאדם מקבל שפע רב יותר. וכן להיפך, ככל שהאמונה והביטחון נחלשים כך הצינור מתקטן והולך⁷.

האמונה שצריך האדם להאמין היא שהקב"ה הוא המשגיח אמיתי הזן ומפרנס בריות בלי הפסק כלל' וכשהאדם מאמין בזה בכל לבו ונפשו הרי הצינורות משפיעים לו את כל צרכו. ואם חלילה נופל האדם ממדרגתו, ואין הוא מחזיק כראוי באמונה זו, אז מחשבותיו אלו פוגמות את הצינור ובכך נפסק אליו השפע⁸.

גם לאחר נפילה זו ופגמת הצינורות, עדיין לא ידח ממנו נידח והשי"ת בחסדיו יכול לצוות שיושפע אליו השפע כמו שהיה קודם לכן, אלא שזהו כבר במידת הרחמים ולא במידת הדין⁹.

השאלה היא חוסר האמונה

מסביר הרה"ק רבי זושא, כי האדם המצוין במידת הביטחון אינו שואל לעולם 'מה נאכל' כי בטוח הוא שהקב"ה הוא המשגיח אמיתי הזן ומפרנס בריות בלי הפסק כלל', ואמונתו זו היא עצמה צינור השפע הנפתח אליו ועל ידי כך יש לו את כל צרכו¹⁰.

והאדם המאמין אין אצלו כל חילוק אם השנה הוא זרע את השדה אם לאו; אם הוא אסף את התבואה אם לאו, שכן אמונתו היא שהקב"ה זן ומפרנס את האדם 'בלי הפסק כלל' ובלי כל חילוק בין שנה זו או אחרת.

7. עיין בספר 'אוהב ישראל' שהביא בשם הרה"ק המגיד ר"מ מזלאטשוב שאמונה יש בה משמעות של המשכה וגידול, כי האמונה היא זו שדרכה נמשך ההשפעות טובות על האדם.

8. ויסוד הדברים גם מופיע במשנתו של ה'נועם אלימלך' עצמו (פרשת בשלח ד"ה ויאמר ה'): "ויאמר ה' אל משה כו' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. פירוש 'הנני' פירושו בדבר ההוה תמיד כלומר שהשם יתברך אומר מה שאתם אומרים שצריכים לפרנסה אני תמיד בכל עת מוכן ומזומן לפרנס ולתת לכל איש מידי יום ביומו פרנסתו מהשמים. 'יצא העם ולקטו' כו' פירוש אך כשאדם הוא מחוסר הבטחון ויוצא מהגדר הנכון והראוי לבטוח בה'. 'ולקטו דבר יום ביומו' פירוש צריך להתחדש אליו הלקיטה מחדש כי אם היה בוטח בלב נאמן היתה פרנסתו מזומנת לו שלא בצער ועבודות כלל כי אם כמטר הזה ההולך שלא ביגיעה וזהו 'יצא העם ולקטו' כו".

9. לפי מה שהובא בספר 'שפתי צדיקים' לעיל, הרי שפתיחת הצינור מחדש נעשית רק לאחר רוב ההשתדלות בתורה ובתפילה.

10. השוה למה דאיתא במסכת סוטה דף מח ב: "ופסקו אנשי אמנה. אמר רבי יצחק: אלו בני אדם שהן מאמינין בהקב"ה; דתניא, רבי אליעזר הגדול אומר: כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר - אינו אלא מקטני אמנה".

חשוב להדגיש כי הדברים אמורים רק בדרך החסידות, ואילו מצד ההלכה אין כל איסור לומר 'מה נאכל בשנה השביעית' ואין הוא מקטני אמנה, שכן חסרון האמונה המוזכר בגמרא הוא באופן שיש לו פת בסלו, ואילו כאן אין זה כך, וכפי שכתב מרן הבית יוסף בדרשותיו עה"ת: "כי יוכל האדם לשאול ולומר 'מה נאכל' כי במקום דשכיח היזק מותר, כמו שמצינו בשמואל כשאמר לו 'לך ומשחת את דוד למלך' וגו' והשיב לו 'איך אלך ושמע שאול והרגני' ואז אמר לו ה' 'עגלת בקר תקח בידך' וגו' ואם ה' היה שולח אותו היה לו לילך ולא שיאמר 'איך אלך' וגו' ועוד שמצינו שה' הודה לו ואמר לו 'עגלת בקר תקח בידך' אלא שיש להשיב ולומר שבמקום דשכיח היזק ניכר שאני וכן בכאן".

אכן אדם שכזה, הנמצא במדרגת האמונה הרצויה, לא אליו דברה התורה באומרה 'וצוית את ברכת', כי ברור ופשוט הוא שכשם שבכל שנה דאג לו השי"ת לכל צרכו כך גם יוסיף השי"ת וישפיע לו כל טוב גם בשנה השביעית, למרות השבתת השדה.

התורה אינה מדברת כאן כי אם לאותם אשר חלילה נפלו ממדרגת הביטחון, ולדאבון לב הם עסוקים בשאלות של חוסר אמונה, 'מה נאכל בשנה השביעית'. שאלות כאלו הם פקפוקים בביטחון הסותמים את צינורות השפע, עד כדי כך שאכן היו המפקפקים וחסרי האמונה צריכים לסבול מחרפת רעב כל שנת השמיטה¹¹.

אלא שהקב"ה ברוב חסדו מרחם גם על אלו חסרי האמונה, אשר בליבם מנקרות השאלות הנובעות מחוסר הביטחון, והוא פותח להם צינורות חדשים לקבלת השפע בשנת השמיטה, וזהו 'וצוית את ברכת' בשנה השביעית¹².

מלמדת אותנו התורה במה שהיא מאריכה ומביאה את השאלה 'מה נאכל בשנה השביעית' שעצם הצגת השאלה היא זו שגרמה את הבעיה ועכבה את צינורות השפע, עד לפתרון של 'וצוית את ברכת'.

ולפיכך ברור הוא שאין ראוי לו לאדם ללכת בדרך זו של שאלות 'מה נאכל בשנה השביעית' אלא עליו להשליך את יהבו על ה' שיפרנסנו כבכל שנה, ובכך מובטח הוא שהשפע יבוא אליו כבכל שנה ושנה, ותמיד לא יחסר כל בה.

לב חכם ישכיל פיהו

רבותינו הקדושים מאורי החסידות הפליאו בשבח אמרתו זו של הר"ז, והיו קושרים עטרה לראש צדיק בדברי קילוסין על רום גדולת פירוש יקר זה.

11. יודגש שחסרון האמונה הוא דווקא כשמדובר בשאלות של 'מה נאכל בשנה השביעית' אולם אין כאן כל סתירה לצורך האדם להתפלל ולבקש בכל עת שישלח לו השי"ת את פרנסתו, ואדרבה הביטחון האמיתי הוא כשהאדם מעתיר בתפילה ומבקש מהקב"ה שישלח לו כל צרכו. וראה להרה"ק מקוזניץ בספרו 'דעת משה' (פרשת בהר) מה שביאר את כוונת הכתוב על עניין התפילה שהוא רצוי לפני השי"ת שיבקש האדם על כך. עוד יש לציין שבדורינו צריכים אנו לבוא גם לתפילת וברכת הצדיקים שנזכה לברכת 'וצוית את ברכת', וכפי שכתב הגר"ב מנדלזון אב"ד קוממיות אל הגר"י ליברמן (ונדפס בספרו 'משנת יוסף ח"א עמוד יח): "ובסוף שנת השמיטה אמרתי לכ"ק אדמו"ר הגה"ק מבעלז זי"ע ועכ"א דאיתא בשה"ק 'נועם אלימלך' בשם הרבי ר' זושא זצ"ל... רואים מזה שיש דרגא בברכת שמיטה בלי ציווי השי"ת ויש דרגא קטנה מזו על ידי ציווי. ואמרתי לכ"ק אדמו"ר הנ"ל זצ"ל שבדורינו יכול להיות שצריכים גם לתפילת וברכת צדיקים שנזכה לברכה. וראיתי שהסכים לדברי... ובירך אותנו ונתקיימה מיד ברכתו".

12. פרפרת נאה על כך הביא הרה"ק מקומרנא בספרו 'היכל הברכה' (פרשת בהר) לרמז את דברי הר"ז בתוך דברי הפסוקים (תהלים עח כא – כד): "לְכָן שָׁמַע ה' וַיִּתְעַבֵּר וַאֲשׁ נִשְׁקָה בְּעֵקֶב וְגַם אָף עָלָה בְּיַסְדָּאָל. כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בְּאֱלֹהִים וְלֹא בָטְחוּ בִישׁוּעָתוֹ. וַיְצַו שְׁחָקִים מִמֶּעַל וַדְּלָתִי שָׁמַיִם פָּתַח. וַיִּמְטֵר עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיִּדְגְּנוּ שָׁמַיִם נִתְּן לָמוֹ". שהמקרא מפרש והולך שהקב"ה כעס על ישראל מחמת זאת שלא האמינו ולא בטחו, אך מכל מקום הוא פותח להם מחדש את צינורות השפע כדי שיהיה להם די חיותם.

בשמו של הרה"ק החידושי הרי"ם נמסר כי לאחר שחזר על פירושו של הרה"ז היה מסיים ואומר בהאי לישנא: "הנה העולם אומרים על הרבי ר' זושא זצ"ל שלא היה למדן¹³, ובאמת לא כן הוא מוכח מדברי תורה הזה, שמשמע ומוכח מתורה הזה שהיה גאון"¹⁴.

ואילו הרה"ק רבי מרדכי מלכוביץ¹⁵ היה אומר שהרה"ק רבי זושא שמע מאמר זה מהאי אשר אזור עור חגור במתניו – אליהו הנביא זכור לטוב בכבודו ובעצמו¹⁶.

13. השוה לדברי הרה"ק רבי פנחס מקוריץ: "הרה"ק רבי פנחס קאריצער ז"ע אמר: רבי זוסיא היה שלש עשרה שנים רב בעיר אחת, ופלא שכל העולם שכח זאת, שכידוע לא החזיקוהו ללמדן" (סיפורי מרן הרמ"ח מסלאנים, מערכת הרה"ז אות יב; כתבי ר"ש קסטלניץ; ומשם לספר 'אמרי פנחס' החדש לקוטי ספורים אות קסו).

יתכן כי הסיבה שנשכחה למדנותו של הרה"ק רבי זושא נובעת מעניין נוסף שסיפר עליו הרה"ק מקוריץ ש'תורתו היא בלא לבוש – בלי דיבור' (אהלי יעקב להרה"ק מהוסיאטין, בסוף מאמרו ליום כט כסלו תש"ז). ועוד בעניין למדנותו של הרה"ז: הרה"ק רבי שמעון מזעליחוב היה אומר כי אין באפשרות להגיע אל שלישי גדולתו של הרבי ר' זושא אם לא שיזכור ויהיה חקוק במוחו כל התורה כולה ('נהרי אש' אות קעא). חשוב גם לציין למה שהובא בספר 'אמת ואמונה' (אות תתעב): "הרבי מסאכטשוב זצ"ל אמר בשם חותנו רבינו זצ"ל [הרה"ק רבי מנחם מנדל מקאצק] כי רבי ר' זושע זצ"ל היה גאון באהבה ויראה, ואיזה חילוק יש באיזה הלכה אדם גאון, הוא היה גאון בהלכות אהבה ויראה".

14. השוה להמובא בספר 'שיח שרפי קודש' (פרשת בהר): "סיפר הרב בן ציון אוסטרואווער זצ"ל ששמע מהגה"ק מרן החידושי הרי"ם זצוקלה"ה שאמר בשם הגה"ק הרבי ר' זושא זצוקלה"ה לפרש פסוק זה, שבאמת אם לא יאמרו כן היה תבואה הרבה ושובע בעולם בשנה השביעית גם בלי שום ציווי מאת ד' ית' על הברכה, אולם אם תאמרו מה נאכל וכו' אזי בהכרח לצוות את ברכתי וכו'. וסיים הגה"ק מרן בעל החי' הרי"ם זצוקלה"ה בזה"ל: הנה העולם אומרים על הרבי ר"ז זצ"ל שלא הי' למדן ובאמת לא כן הוא מוכח מדברי תורה הזה שמשמע ומוכח מתורה הוה שהי' גאון עכלה"ק".

עדות מהימנה יותר לכך נמצאת אצל נכדו הרה"ק רבי פנחס מנחם מפילץ בספרו 'שפתי צדיק' (לראש השנה אות כז): "שמעתי מפ"ק זקני ז"ל אמר: העולם אמרו על רבי ר' זושא ז"ל שלא היה למדן; מתורה זו ניכר שהיה למדן. שאמר על פסוק 'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו' לא נזרע וגו' וצויתי את ברכתי' – אם לא נשאל מה נאכל, פשיטא שישפיע לנו יתבודך שמו כל צרכינו שהוא המכלכל חיים, אך כשנעשה שאלה יוצרך לצוות ברכתו ביחוד על ידי ירידה מאמונה עכ"ל".

15. כך הובא בספר 'תורת אבות' (פרשת בהר): "הסבא קדישא מלכוביץ ז"ל אמר בשם הרה"ק רבי זושא ז"ל ששמע מאמר זה מפי אליהו הנביא, שיש לדקדק לשם מה כתבה התורה את נוסח השאלה 'וכי תאמרו מה נאכל' שלא היה לכתוב רק 'צויתי את ברכתי'. ותירץ כי אמונה וביטחון הוא צינור השפע שהקב"ה משפיע דרכו לאדם, ואם אדם נופל ממדרגתו ואין לו את הביטחון בה' נפסק השפע, ואז צריך הקב"ה לצוות מחדש כי ילך אליו השפע שוב כבתחילה. וזהו 'וכי תאמרו מה נאכל' היינו שיארע לכם פגם באמונה ותשאלו מה נאכל, אז 'צויתי את ברכתי' אצטרך כבר לתת ציווי חדש על ירידת השפע. אבל אם לא תאמרו ככה, ירד השפע תמיד מבלי שיהיה כל צורך בשום ציווי חדש".

16. לא זו בלבד שאין כל סתירה בין דברי הרה"ק החידושי הרי"ם שגאונותו של הרה"ז נשקפת ממאמרו זה לבין דברי הרה"ק מלכוביץ שאליהו הנביא הוא שאמר לו זאת, אלא שהדברים משלימים זה את זה להפליא. וההסבר לכך הוא עם מה שסיפר הרה"ק הרשב"ב מליובאוויטש בשם זקנו האדמו"ר הזקן בעל התניא (תורת שלום – ספר השיחות' עמוד 84):

במשנת המגיד ממעזריטש

ואתה דע לך שחידוש זה שהביא הרה"ק מליזענסק בשם אחיו הרה"ק מאניפולי כבר נאמר על ידי רבם המגיד הגדול ממעזריטש. וכך כתב הרה"ק רבי שלמה מלוצק, תלמידו

"כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע ועכ"י אמר על הרב ר' זוסיא מהאניפאל שהוא היה למדן אמיתי. דבעוד היותם במעזריטש, הנה פעם עמדו כ"ק רבינו הגדול והרה"צ ר' לוי יצחק מבארדיטשוב ודברו בעניין עמוק בהרמב"ם (שניהם היו לומדים גדולים ביותר) שהיה להם מוקשה ההלכה שפסק או פירוש עניין הלכה, עד אשר התעמקו מאוד מאוד בהעניין ההוא, וכל אחד מהם אמר סברא להצדיק את הרמב"ם ולפרשו כפי הכוונה האמיתית.

עודם מדברים והרב ר' זוסיא מהאניפאל בא וראה אותם מדברים בהתלהבות (כדרך שניים הלומדים תורה לשמה). נגש אליהם הר"ז הנ"ל והתחיל לשאול אצלם באיזה עניין הם מדברים. האבן זיי א שמייכל געטאן, להיות שהוא לא התעסק בעניני נגלה בעמקות. וכאשר התחיל לבקשם עוד פעם ועוד פעם, אמרו לו מה שאומר הרמב"ם, ואיך שאין זה מתקבל מפני אלו ואלו הטעמים.

וכך היה דרכו שבכל עת שלא היה מבין איזה עניין היה מתחיל לבכות 'זוסיא וויס ניט דעם פשט אין דעם עניין'. והיה בוכה עד אשר היה נרדם, והיה בא בעל ההלכה ההוא, או אליהו הנביא ואומרים לו הפשט, ואחר כך היה מתעורר.

וכאשר שמע את הקושיות שעל הרמב"ם הלך לו והתחיל לבכות: 'רבש"ע, זוסיא ווייס ניט דעם פשט אין רמב"ם אין דעם און דעם עניין' ונרדם ובא הרמב"ם ואמר לו הפשט. ואחר כך נתעורר והלך אצל כ"ק רבינו הגדול והרב ר' לוי מבארדיטשוב, ואמר להם כי כן אמר הרמב"ם הפירוש בעניין זה.

מובן הדבר שהיה זה בהפלא, ולכן הוא למדן אמיתי. דכשאומרים איזה פשט מי יודע האם מכוון לאמיתותו ממש, אבער כשהרמב"ם אומר הפשט, אז הוא בוודאי האמת כך, ולכן הוא למדן אמיתי, ער ווייס דעם פשט לאמיתותו, דאם לאו יבוא בעל המימרא ההיא ויבאר לו כל אשר יחפוץ".

והרי זה כחוט המשולש אשר לא במהרה יינתק, שדברי החידושי הרי"ם והס"ק מלכוּבין עולים בקנה אחד עם דברי האדמו"ר הזקן, והוא שאכן גם את מאמר זה שמע הרה"ק רבי זוסיא מאליהו הנביא ומכיון שכן רואים את גאונותו ולמדנותו האמיתית שהרי פירוש זה הוא בוודאי נכון לאמיתות של תורה (ולהעיר מהעובדא הידועה שהר"ז לקח יסוד פלוני מאותו מקום שהירושלמי לקחו, ואכמ"ל).

אולם יצוין שבחינה זו שמשיגים את התורה על ידי דמעות ובכיות הוא אינו דבר השווה לכל נפש ולא כל מוחא סביל דא, והרי לפניך מה שהובא בספר תולדותיו של הרה"ק האבני נזר מסוכאטשוב - 'אביר הרועים' (פיעטקוב תרצ"ה, אות לז): 'וסיפר הרה"ח וכו' ר' ישראל מאיר ז"ל אחי הגה"ק מביאלא שפעם אחת אמר העיר וקדיש מקאצק ז"ע לאחיו הנ"ל על בנו העלם העילוי שהוא 'א גרויסער דאווינער' ויש לו כח גדול בתפילה אך ירא שלא יזיק זאת לכה השכל שלו. והיו הדברים סתומים וחתומים בעיני השומעים באין פירוש לדבריו הקדושים ובפרט שלא היו רואין אצלו שום עבודה בתפילה בכוחות ובשהיות וכדומה.

לזאת שאל הוא דודו הנ"ל את העלם העילוי הקדוש עצמו שיאמר לו פירוש דברי הרבי הקדוש הללו. וענהו בתמימות, הרי תפילה הוא בקשה, וסיפר לו איך שהיה לו מורה שעות והיה הנהגה ממנו מאוד כשהיה יודע תמיד הזמן להלימוד וכדומה, והנה פעם אחת הפסיק מלכת כי נתקלקלו הגלגלים, ומעות לא היה לו לתקנם, והיה לו מזה עגמת נפש גדול עד שבכה על זה לפני השי"ת והתחילו תיכף הגלגלים ללכת כראוי בלא שום תיקון. ואז כשראה כן שבכיותו נשמע למעלה, אחז דרכו בקודש כשהיה עומד בלימודו בעניין חמור ונתקשה בו היה בולע איזה דמעות שיאיר ה' את עיניו, וכן היה שתכף ידע ליישב הכל כראוי.

ונאמן ביתו של המגיד הגדול, בספר שהוציא לאור מתורת רבו 'מגיד דבריו ליעקב – לקוטי אמרים'¹⁷:

בפסוק 'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וכו' וצויתי את ברכתי וכו'. ויש לדקדק למה כתיב 'וכי תאמרו' הוה ליה למימר סתם 'וצויתי את ברכתי'.

ו"ל כי ידוע שכל זמן שישראל עוסקים בתורה ובמצוותיו יתברך הם ממשיכים שפע בכל העולמות, ויש עוד דבר אחד שישראל יכולים להמשיך והוא על ידי אמונה... וזהו 'וכי תאמרו' וגו' אפילו שלא תהיה במדת אמונה שלימה ובטחון שהרי תאמרו 'מה נאכל', עם כל זה בהיותכם משמרים שביעית שהיא מידת אמונה תוכלו לגרום שפע 'וצויתי את ברכתי' וגו' אך מפני שאינה אמונה אמיתית איצטרך לצוות את ברכתי כביכול ולא מאליו, מה שאין כן אם תהיו מאמינים בשלימות יבוא השפע מאליו.

הפלא שבדבר, שהספר 'מגיד דבריו ליעקב – לקוטי אמרים' נדפס כבר בקארעץ בשנת תקמ"א¹⁸, ושוב באותו מקום בשנת תקמ"ד, ואילו הספר 'נועם אלימלך' רק נדפס לראשונה בלמברג בשנת תקמ"ח, ומכל מקום אין האחים הקדושים מזכירים זאת בשם רבם.

מדוע אכן 'וצויתי את ברכתי'

ראוי להבחנה מיוחדת תוספת ההסבר שנמצאת בדברי המגיד הגדול ממעזריטש מדוע באמת יצוה השי"ת את ברכתו, בעוד שהאדם פגם בצינורות השפע על ידי חסרון האמונה בשאלותיו 'מה נאכל'.

על כך משיב המגיד ממעזריטש שעצם קיום מצות שמיטה היא אמונה, אלא שמכל מקום עדיין אין זה אמונה אמיתית כיון שמדובר באמונה במעשה ולא באמונה במחשבה.

אכן חסרה לאדם האמונה המושלמת והאמיתית שהיא אמונה המתבטאת במחשבתו של האדם, שהרי הוא שואל 'מה נאכל', אולם הקב"ה אינו מתעלם מכך שיש כאן אמונה במעשה ובפועל, שהרי עצם השבתת השדה בשנת השמיטה היא פעולה של אמונה, שכן רק מחמת אמונת האדם בבוראו הוא אינו זורע או אוסף את תבואתו, ולפיכך מבטיח השי"ת שהוא יצוה את ברכתו לשמרי השביעית¹⁹.

ובזה הרגיש הרבי הקדוש ברוח קדשו, וזהו שאמר שיש לי כח גדול בתפילה שזהו כח התפילה כשומעים לקולו בשמים וממלאים בקשתו, ועל כן אמר שיכול להזיק להשכל, כי העיקר הוא להשיג התורה על ידי יגיעת השכל ולא באמצעות התפילה".

17. במהדורת קה"ת הוא באות קפ"ט. מאמר זה מופיע גם בספרים הנוספים שלקטו את תורתו של המגיד ממעזריטש, וכגון בספר 'אור תורה - רמזי תורה' (במהדורת קה"ת הוא באות קכב) ועוד.

18. ראוי לציין שספר זה הוא ספר החסידות השני שנדפס מאז יסוד תנועת החסידות על ידי הבעש"ט, כשקודם לו ספר 'תולדות יעקב יוסף' שנדפס אף הוא בקארעץ, בשנת תק"מ.

19. ראוי לעיין גם בפירושו של הגאון הנצי"ב בספרו 'העמק דבר' המסביר שהתורה בכוונה תחילה מדגישה שמצוות השמיטה לא ניתנה דווקא לאלו הנמצאים ברום המעלה שהם זכאים לנס, אלא אפילו אותם

אצל תלמיד נוסף של המגיד ממעזריטש

ולא זו בלבד שדברי הרר"ז מפורשים בדברי רבו המגיד ממעזריטש, אלא שמצאתי בספר 'הרי בשמים' מהרה"ק רבי שכנא צבי "שהיה מגיד משרים בעיר נעמירוב, בזמן תלמידי הבעש"ט והמגיד הקדוש והביא מאמרים ששמע מפי קדשם"²⁰ אשר אף הוא כתב רעיון זה מדיליה²¹:

ובסוף העניין נאמר 'ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה, וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו וצויתי את ברכתי ועשת את התבואה לשלש השנים' וגומר.

המשך הכתובים יהיה כך: 'אם תשבו לבטח' כלומר שתבטחו בהאל הקדוש ובארץ הקדושה שלא יעזוב את חסידיו, עליהם נאמר 'בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה' כלומר תהיו גיוונים מן האמונה ותתענגו על רוב שלום.

וזהו עניין כפל הכתוב 'וישבתם על הארץ לבטח ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה' ולא אצטרך לצוות על הברכה. אך אם 'תאמרו מה נאכל' זו הוראה על מניעת הבטחון 'צויתי את ברכתי ועשת את התבואה לשלש השנים' כלומר אצטרך לצוות על הברכה... לבעלי הבטחון אין צריך ציווי על הברכה... להשוואלים בדרך ארץ יצו ה' אתם את הברכה חיים עד העולם.

בפי ישרים

לבל יחסר המזג אציין לעוד מחכמי ישראל שכיוונו מדעתם לרעיון זה ממש, ומבין כולם תסתיים שמעתתא.

שנמצאים במדרגות הנמוכות גם יזכו לברכה האלוקית כשישמרו את שנת השמיטה: "וכי תאמרו וגו' באשר שבאמת כל זה אינו אלא מעשה נס שיהיו גדלים בשנה לא זרועה תבואה ופירות האילן משביעים את כל האדם והבהמה וידוע דדרך נס אינו ראוי אלא לפי ההכנה לכך. והיינו עפ"י שהקדים הכתוב ועשיתם את חקתי וגו' שירבו בשקידת התורה ובפלפולה בשנים אלו. ואין מן הפלא שיוגדל כחם לאלוה. ויהיו מאמינים ומוסרים את עצמם להנהגה עליונה זו. ונגד זה תהיה באמת אז השגחה נפלאה. אבל אם לא תהיו בזה האופן ותהיו משתוממים ע"ז מה נעשה בשנה השביעית. וכאשר יהא כן אז לא יהיה דרך נס שהשגחה היא באה לפי הכנה וכמש"כ בס' שמות ג' י"ד וי"ט ו' ובספר דברים ה' ד'.

והיה עולה על הדעת דעיקר מצות שביעית ויובל לא ניתנה אלא למתנהגים בדרך מעלה יתירה. אבל באמת אינו כן הנתנה יכולה להתנהג בשלימות אפילו לאנשים שאינם בזו המעלה. ומש"ה פירש הכתוב 'וכי תאמרו' בשנה הששית 'מה נאכל' בשנה השביעית ולא תהיו במעלה עליונה זו אזי וצויתי וגו'. שהוא בדרך השגחה פרטית בדרך הטבע'.

ויש בנותן טעם לציין זאת אף לנידון דידן ולהסביר שבכוונה תחילה בוחרת התורה להדגיש במצוות השמיטה שקיימת ברכה מיוחדת גם לאותם חסרי האמונה כדי שאכן כל כלל ישראל יוכל לקיים את מצוות השמיטה.

20. כלשון שער הספר.

21. 'הרי בשמים' ברדיטשוב תרנ"ז, פרשת בהר.

הגאון רבי אברהם טריביטש מניקלשבורג, למרות היותו תלמיד חכם בעל שיעור קומה²², לא אבה לעשות את תורתו קרדום לחפור בה וכיהן כסופר הקהל בעירו שהייתה עיר ואם בישראל.

לאחרונה התגלה אוצר מחידושיו על התורה, ובמאסף התורני 'מוריה'²³ נדפס ממנו 'דרוש בענינה של מצות השמיטה' שבסיומו אנו מוצאים את רעיון זה:

ובפסוק זה מוסר בטחון, דיש לדקדק מה צריך הקרא להקדים הקושיא 'כי תאמרו' וכו', גם אם הם לא יאמרו צריך תירוץ דהרי הקושיא מונחת לעין כל אם אין זרע וקציר מה יאכל.

אלא דראוי ונכון שאל ישאל אדם מה יאכל ליום מחר, כי האדם בין לילה היה וכו' ועל מי שבטוח בחיי מחר יבטח במזונותיו, ולא ממידת דרך ארץ כלפי מעל לשאול מה נאכל, וכי ראינו מימינו שואל לאב ואם אם יהיה לו מחר לאכול, כי בטוח ברחמי האב עליו ועליו משליך יתנו. כך אנו בנינו למקום, ומכל שכן אם הוא יתברך מצוה על שביעית, איך תעלה על הדעת שבסיבת מצותו יחסר לחמו.

ואם שם בטחוננו בה', אז השפע ממילא יושפע לכל אחד מבלי מונע ובקלות כפי הקצוב לו, אבל אם הוא מקטני אמנה ומסיר בטחוננו מה' וחושב ליקח בעצמו בהשתדלותו, בזה קופח פרנסתו הקצובה לו כמו שאמרו²⁴ 'הרעותי את מעשי' וכו'. רק אעפ"כ כי צורך יצורך ושואג לטרף לבקש מאל-אכלו, אז צריך ציווי חדש שהשי"ת מצוה על ידי מלאך או שום שר ומזל ליתן לו דבר מה ובקושי גדול, ועל זה כווננו²⁵ 'קשה הפרנסה כקריעת ים סוף'.

וזה רמז פה בקרא, מן הראוי אם הקב"ה מצוה על שביעית שלא תשאל כלום, רק אם תהיו מחוסרי בטחון ותאמרו 'מה נאכל' ותשאלו שלא כהוגן אזי יסתלק מכם שפע הראוי לכם ואהיה מוכרח וצויתי מחדש ברכתי לכם וכו'.

ברכה באיכות או בכמות

גם הגאון רבי אריה לייב צינץ מסביר בספרו 'מלוא העומר' ששאלת 'מה נאכל בשנה השביעית' היא שאלה הנובעת מחסרון הביטחון, אשר מחמת כך מפסיד השואל את השפע המיוחד השמור למאמינים בהשי"ת, ולפיכך צריך הקב"ה לצוות ברכה מיוחדת לאותם מחוסרי האמונה.

22. רבי יוסף בוקסבום ז"ל מספר ב'מוריה' (סיון תשד"ם) כי באוצר גזיו נמצאים כמה כרכים ובהם מחידושי תורתו בהלכה ובאגדה, ובראש אחת מהם מתנוססת הסכמתו הנלהבת של הגאון רבי מרדכי בנעט.

23. 'מוריה' טבת תשס"ח.

24. קידושין פב א.

25. פסחים קיח א.

מהרא"ל צינץ אף מטעים ומסביר את החילוק המהותי בין השפע המיוחד למאמינים לבין השפע השונה לאלה שאינם מאמינים ומקבלים את פרנסתם מכח הברכה של 'וצוית את ברכתי':

רש"י פירש 'ואכלתם לשובע – אוכל קימעא ומתברך במעיו' אם כן אין מקום לשאלת 'מה נאכל' שאפילו לא יהיה ברכה בתבואה יספיק מעט כמרובה.

ואולם אין זה רק בהיות הבטחון שלם, וזהו 'וישבתם לבטח עליה' היינו שתשבו על הבטחון, ולא תהיו מחוסרי אמנה, אם כן טוב לכם שלא תצטרכו לעמול לריק, אחר שיספיק לכם המעט.

ואולם אם לא תהיו במדרגה זו, רק תשאלו סיבות טבעיות ותאמרו 'מה נאכל' אז 'וצוית את ברכתי' כי אז אין אתם ראויים לנס זה, אחר שאין בטחונכם גדול כל כך לדאוג על יום מחר, רק 'וצוית את ברכתי'.

הוי אומר: השפע המיוחד למאמינים שאינם שואלים 'מה נאכל' אלא בוטחים בהש"ת הוא שהברכה שרויה אצלם באיכות, שהם אוכלים קימעא ומתברכים במעיהם. אולם אלו חסרי האמונה, המתחבטים בשאלת 'מה נאכל בשנה השביעית' אינם זוכים לברכה זו שבאיכות, אלא מקבלים ברכה בכמות, שהתבואה שבשנה השישית תספיק בכמותה לשלושת השנים.²⁶

וכבר בבית מדרשם של רבותינו הראשונים מצאנו את רעיון זה, שכן כך כותב רבינו עובדיה ספורנו בפירושו על התורה²⁷:

וכי תאמרו מה נאכל. וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו. ועשת את התבואה. באופן שתשבע עין מראות ותראו שיספיק הכמות.

26. שוב מצאתי כן להדיא להרה"ק רבי גדליהו אהרן מליניץ בספרו 'חן אהרן' (פרשת בהר) שפירש כן, ששאלת 'מה נאכל' הוא התרשלות במידת הבטחון, ואילו היה האדם מאמין כראוי היה אוכל קימעא ומתברך במעיו, וכיוון שהיה ליבו נוקפו ונתקלקלה אמונתו, אז יצוה לו ה' את ברכתו, אך לא במידה זו שיתברך במעיו. וזהו כמובן עומק המכוון גם בדברי הר"ז ודעימיה, וכפי שהפליא הגאון רב"ש שניאורסון לכתוב בהסבר דברי הר"ז ('ברכת שמעון' פרשת בהר): "ויש להוסיף בביאור הדבר דאין הפירוש שע"י חוסר הביטחון הוצרכו לברכה חדשה, והברכה החדשה תקנה לגמרי מה שקלקלו בחוסר הביטחון והחזירה את מצב הברכה כמו שהיה, אלא ששני סוגי ברכה ישנם כאן.

דהברכה הראשונה הייתה 'ונתנה הארץ פריה' בכמות הרגילה אלא דהברכה הייתה 'ואכלתם לשובע' כמ"ש מאחז"ל דאף בתוך המעיים תהא בו ברכה... והוא הברכה הנסתרת שלא נמדת בכמות אלא באיכות. אבל בחוסר ביטחון רוצה האדם להיות בטוח ולראות בעיניו ולהחזיק ברשותו תחת ידו ממש את רכושו המעמידו על רגלו... ולזה אחר שאלת 'מה נאכל' באה הברכה 'ועשת את התבואה לשלש השנים' ריבוי הכמות שיספיק את האדם, אבל לא הובטחה הברכה של 'אוכל קימעא ומתברך במעיו, וא"כ חסרו הרבה בחילוף הברכות האלה על ידי שאלתם" וע"ש מה שהוסיף וכתב בזה. וכבר האריך בעניין זה בספר 'ערוגת הבושם' (פרשת בהר) ע"ש ותרווה נחת.

27. 'ספורנו' ויקרא כה כ-כא.

מסקנת הדברים

נמצאנו למדים כי רבותינו הקדושים, מאורי החסידות וגדולי הדורות, כולם כווננו לדבר אחד: האדם המאמין אינו שואל שאלות! מי שאמונתו חזקה בבורא עולם ובוטח בו שהוא יפרנסו כפי שהוא זן ומפרנס מביצי כנים ועד קרני ראמים, אין הוא מתחבט בנפשו בבעיות של 'מה נאכל בשנה השביעית' שהרי הוא יודע היטב דמאן דיהיב חיי יהיב מזוני.

שכרו של אדם זה אתו ופעולתו לפניו שצינורות השפע פתוחות אליו ויורד לו ממרומים כל מילי דמיטב, ומטבעה של ברכה זו שהיא נפלאה באיכותה עד שהוא אוכל קימעא ומתברך במעיו, והברכה שרויה בעיסתו להיותה מעט הכמות ורבת האיכות.

אולם מי שאינו מאמין כראוי ואין בטחונו אמיץ ואיתן בבורא כל העולמים, הרי שזה מביא אותו לשאלות ותהיות 'מה נאכל בשנה השביעית', ושאלות אלו פוגמות את הצינורות ומעכבות את ירידת השפע הראויה לבוא אליו²⁸.

אמנם, מכיוון שהוא מקיים את רצון ומצוות השי"ת והוא משבית את שדהו כדת וכדין הרי שהוא מראה בזה שאם כי אין אמונתו כראוי במחשבה ודיבור אולם בפועל הוא

28. רבינו הרה"ק הבית ישראל מגור הטיב לפרש את דברי המדרש (ויק"ר א א): "גבורי כח עושי דברו - במה הכתוב מדבר. אמר רבי יצחק: בשומרי שביעית הכתוב מדבר, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד לשבת אחת לחודש אחד, שמא לשאר ימות השנה. ודין חמי חקליה ביירה כרמיה ביירה ויהי ארנונא ושתיק יש לך גבור גדול מזה".

לכאורה נראה שגבורת הכוח של מקיימי מצות השמיטה היא בעצם השבתת אדמתם למשך שנה שלימה, בעוד שאחרים שמקיימים מצוות אינם עושים זאת למשך זמן כה ממושך. אולם רבינו הבית ישראל הבחין שהמדרש מדגיש כאן נקודה נוספת: שתיקתם של החקלאים, שהם אינם פוצים פה ושתיקתם היא מוחלטת.

ובדברות קדשו היה רגיל רבינו להסביר שהשתיקה היא אותה שתיקה עליה אמר הר"ז שהיא מידת המאמינים והבוטחים בהשי"ת: "מה ענין השתיקה בזה. ואולי נרמז עפ"י דברי הרבי ר"ז שהגיד אחיו הרבי ר"א ז"ל מובא בשפ"א על 'וכי תאמרו מה נאכל' אם ישאלו אז יהיה נצרך ברכה מיוחדת, ואם לא שואלים אז השי"ת יפרנס אותם ע"ש. וזה שמביא המדרש 'שתיק' שאם שותק בוודאי יזמין לו השי"ת פרנסתו, וזהו יסוד גדול בימים האלו הכנה לקבלת התורה, דום לה' וכו'" ('בית ישראל' תשי"ז ד"ה ברש"י); "... אבל בלי שאלות בוודאי הקב"ה ממציא פרנסה, וזה שאיתא במדרש 'היב ארנונא ושתיק' העיקר זה השתיקה, לסמוך ולהאמין בהשי"ת שיזמין לו פרנסה, ובזה יכול לקבל עול תורה" (תש"כ ד"ה שמיטה, וראה עוד: תשכ"ג ד"ה שייכות, תש"ל ד"ה שמיטה).

ניתן להעמיק בדברים עם המבואר ('אמרות קודש' בהר תשס"ג ד"ה ואיתא) שגבורת כוחם של שומרי השביעית הוא במה שהם מתקנים את האדמה שהיא בחינת דומם - הדרגה הנמוכה ביותר בדצח"מ, יעוין שם היטב. ויתכן שהתיקון הוא גם בזה שהאדם עושה את עצמו ל'דומם' על ידי שתיקתו, וכמו שנאמר 'ידום אהרן', וכשהאדם שותק ודומם בזמן שאחרים חסרי האמונה מדברים ושואלים 'מה נאכל' הרי שלא מציאנו טוב משתיקה ודומה זו, שהיא בבחינת 'עולם שנה נפש', שהעולם דומם ממלאכה והנפש דומם מדיבור בזמן גבוה זה של השנה השביעית, ותן לחכם ויחכם עוד.

מאמין בהשי"ת, ולפיכך אין הקב"ה מקפח שכרו והוא מצוה לו ברכה מיוחדת שבה תעשה התבואה בשנה הששית די והותר לכל שלוש השנים.

אלא שאליה וקוץ בה וחסרונה של ברכה זו שאין היא אלא ברכה בכמות ולא ברכה באיכות, וגם לאחר ההשפעה המחודשת אין הוא זוכה שתהא הברכה שרויה בעיסתו שיהיה אוכל קימעא ומתברך במעיו²⁹.

ובענין האמור שמעתי מהחכם השלם האלוקי

אם עד כה הארכנו וחקרנו בדברי הרה"ק רבי זושא בפירושו על הפסוק 'וכי תאמרו מה נאכל', הרי שמצאנו במשנתו הטהורה נדבך נוסף הבנוי אף הוא על יסוד זה שהניח שהביטחון בהשי"ת הוא מקור הברכה, וככל שהאדם מאמין ובוטח יותר תהיה פרנסתו מצויה לו יותר, ורק הספיקות באמונה הם שמעכבים את ירידת השפע³⁰. ואת הדברים מביא הרה"ק רבי מנחם נחום מטשרנוביל בספרו 'מאור עינים' שיצא לאור עוד בחיי בעל השמועה – הרה"ק רבי זושא³¹.

ראשית כל מקדים ה'מאור עינים' ומסביר באריכות נפלאה מאוד שכפי מידת בטחונו של האדם בהשי"ת כך הוא זוכה לקבל את שפע הפרנסה, שכן השפע היורד לעולם בצינורות השפע הרי הוא מצטמצם והולך עד שהוא מגיע לידי האדם, וככל שהוא מאמין

29. נציין שגם אצל חכמי המוסר מצאנו שפירושו מקרא זה כעניין המבואר כאן, ועיין מה שכתב הסבא מנובהרדוק בספרו 'מדרגת האדם' (דרכי הביטחון פ"ו) ומה שנכתב על אתר בספר 'לב אליהו' להגר"א לופיאן, ובספר 'אזנים לתורה' להגר"ז סורוצקין ובספר 'דרכי מוסר' להגר"י ניימן.

30. חשוב לציין כי הרה"ק רבי זושא בהיותו נאה דורש אף היה נאה מקיים, וכבר נודע בשער בת רבים המעשים הנפלאים אודותיו על גודל מידת בטחונו ואמונתו בהשי"ת, שהיה דרכו לבקש מזון מהשי"ת ומיד היה זוכה לכל צרכו. וראה דבר נורא שכתב הרה"ק מקומרנא בספר 'היכל הברכה' (דברים ה כה): "וסיפר לי מו"ח הצדיק המפורסים מוהר"ר אברהם מרדכי מפניטשוב ששמע מאיש אלהים קדוש מוהר"ר ר' זוסא מאנאפאליא שסיפר לו היאך בענייתו היה שמש בעיר אוסטרעהא והיה דרכו להתענות שנים ושלשה ימים ואחר כך היה הולך לבקש מאיזה בעה"ב שיתן לו על לחם להשיב נפשו. ופעם אחת אמר בלבו שזהו חסרון אמונה לילך ולבקש לחם אלא יבטח באלהיו באמונה שלימה שלא יחסיר מזונו. ופעם אחת התענה שלשה ימים כדרכו, ואחר התענית לא היה מי שיתן לו מעט לחם והתענה והלך עד שהיה קרוב למות ולא היה מי שיתן לו שום דבר. והיה רעש גדול למעלה ולא היה בכל המקום מי שיזדמן לפניו זה המצוה הגדולה לקיים נפש קדוש כזה... וברא לו השי"ת שני דדין בפיו אחד הוציא דבש ואחד הוציא חלב, ושלשה חדשים היה ניזון מזה הדבש וחלב שהיה יונק מן הדין שבפיו. ואחר עבור שלשה חדשים בא אליו אחד ואמר לו: זוסא, קח לך ששה גראשים וקנה לך לחם, אזי ברגע נפסק זה הדבש וחלב. כך סיפר הצדיק בפיו למו"ח".

גם ידוע מעימו שהיה אומר כי המבקש צרכי פרנסה יש עליו כמה מקטרגים, אבל המבקש ביטחון אין עליו מקטרגים ('שפתי צדיקים' פרשת וירא), ועוד יש להרחיב על גודל צדקותו בעניין זה אך קצר המצוה מהשתרע.

31. 'מאור עינים' סלאויטה תקנח, פרשת ואתחנן.

יותר הרי שהוא מתקרב יותר למקור השפע, ונמצא שהוא נשכר ואינו מפסיד את הצמצומים שישנם לאלו הרחוקים באמונתם.

וזהו תורף הדברים בלשונו הטהור:

כי באמת שפעת הפרנסה הוא לפי גודל הבטחון בו יתברך, והפשטת בטחונו מסיבות חיצוניות ששם הוא התלבשות שפע פרנסתו. דרך משל, אם הוא עוסק במו"מ עם כמה עסקים שונים, וכל פעם משים בטחונו על העסק ההוא החיצוני שהוא רק לבוש לשפע העליון היורד מלמעלה ולא עיקר, והוא מחמת שאין לו דעת אינו בוטח רק על הסיבה, אזי מביא ההשפעה לבחינת צמצום שמצמצם השפע בהסיבה במחשבתו שחושב הוא העיקר, ולכן נמשך לו על ידי צמצומים דרך העולמות כאמרו לעיל ונתעורר על זה דינים וצמצומים.

אבל מי שזוכה לדעת השלם ולאמונה גמורה שהוא בחינת הבטחון שעיקר השפע הוא על ידי בעל הרצון והסיבה היא שעוסק בה שממנו יסובב לו פרנסתו אינו רק כלי ריקן המקבל למה שנותנים לתוכו, שהוא על ידי שהאדם הוא מלובש בחומר גשמי מוכרח לקבל גם כן חיותו דרך מלבוש גשמי, אבל לא שהסיבה הוא העיקר או שאפשר להתחכם בהסיבה לעשותה בדרך שירבה או יומעט השכר ההוא מבלעדי רצון בעל הרצון הבורא ב"ה, ואם עושה כך אזי הפשיט הדבר מגשמיות ומקרבה תמיד למקורה לבעל הרצון ששם אין צימצום ודינים, ונעשה כך באמת שאינו מקבל פרנסתו דרך השתלשלות וצמצומים כי אם מיד בעל הרצון עצמו בהופיעו עליו רצון חסדו ורחמיו הגמורים.

וכיון שכן מביא ה'מאור עינים' שמועה טובה ששמע ובה מהרה"ק רבי זושא, שכאמור היה אז עדיין בעלמא הדין:

ובענין האמור שמעתי מהחכם השלם האלקי מו"ה זוסיא מאניפלי, פירוש על מה שכתוב במעשר³²: 'ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די' שהוא כנ"ל, כי מי שבוטח בבטחון גדול ואמונה חזקה רק בו יתברך שהוא סבת כל הסבות ולא בעצם הסיבה - הכלי אשר בה ינתן השפעתו, אם הוא במדרגה זו אזי יורד לו ההשפעה מלמעלה מבעל הרצון עצמו בלי אמצעות צמצומים ולבושים, רק מופשט מן לבושים מוגבלים שהן דרך ירידת עולמות.

וזהו 'והריקותי לכם ברכה' מלשון 'אריק חרבי'³³ שפירש"י על שם שהחרב מופשט מן תערו שנתן בתוכו ונשאר ריק, וזהו 'והריקותי לכם ברכה' שהוא לשון התפשטות מלבושים כאמור הברכה יהי' מורק ומופשט מלבושים מוגבלים וצמצומים עד בלי די שהוא סוד הצמצום כנודע ממה שאמרו רז"ל 'שדי - שאמר לעולמו די' שהיה העולם

32. מלאכי ג י.

33. שמות טו ט.

מתפשט ומתרחב וכו' עד שגער בו ואמר די, שהוא סוד הצמצום בבריאת העולמות כנודע.

וזהו גם כן כאן 'עד בלי די' שעל ידי מצות מעשר שתבטחו בו ותאמינו שלא יתחסר לכם שיעור מה שאתם מפרישים המעשר עבור שיש בידו למלאות לכם כל חסרונותיכם עבור הבטחון הגדול הזה שאין אתם משימים בטחוניכם בסבה ההוא, שהוא התבואה או המעות שאתם נותנים למעשר, כמו אותן שאין מקיימין מצוה זו על שאין להם בטחון בזה רק שמישים בטחונם על התבואה והמעות ההוא וירא שלא יחסר, ואתם לא כן אז 'והריקותי לכם' וגו' גם אני אפשר לומר לכם הברכה מן המוגבלות וצמצומים עד בלי די שלא יהא בחינת די שהוא צמצום כאמור לעכב השפע תמיד ח"ו, ודפח"ח³⁴.

ואמר יקר מאוד

כפי הנראה, על דבר תורה זה שאמר המאור עינים בשמו של הרה"ק רבי זושא, נסוב מכתבו של זקני האדמו"ר הזקן בעל התניא אל רבו המגיד הגדול ממעזריטש, אשר התגלה ב'גניזה החרסונית'³⁵.

המכתב שנכתב ב'יום א וישב תקל"א לפ"ק פ"ק ליאזני' נפתח ברגשי קודש: "אשתחוה בקידה על אפיים מול הדום רגלי קודש הקדשים אדומורשכבה"ג³⁶ לו דומיה תהילה, מוריני ורבינו הה"מ הק' מו"ה ד' ב' מראוונא, יחיה נצח ס"ו", ובגוף המכתב נכתב:

אד"ש הק' י"נ. אשוב מפי היראה ומפני הכבוד שחס מלהזכיר שיד"נ הרב הצ' הק' מו"ה זושע י"נ אמר תורה.

אני מעיד שזה לא היה בעיר שהיה שוכן שם כ"ק אדומ"ו י"נ חס ושלום, רק זה היה באם הדרך אשר נסע אתי יחד, ואז אמר על פסוק 'והריקותי לכם ברכה' ואמר יקר מאוד. וגם הרב הק' י"נ מו"ה ר"ן י"נ מ"מ³⁷ גם כן שמע.

34. דבריו אלו של הרה"ק רבי זושא גם הובאו בספר 'שפתי צדיקים' (פרשת צו) ועיין שם עוד; כמו כן יעוין בספר 'מנרת זהב' (פרשת ויצא) מה שהוסיף להביא בזה.

בהקשר לרעיון זה מצאתי דבר פלא בספר 'שפת אמת' שהוא כותב זאת מדיליה, ולאחר מכן הוא מציין שראה כן בספר מאור עינים בשם הרר"ז, ואלו דבריו (ראה תרנ"ב): "וכמו כן הנהגת הטבע הוא ע"י מלאך. ורמז כי 'השדה' גי' שד"י כמ"ש חז"ל ע"ש שאמר לעולמו די. והוא שפע הבאה בגבול וצימצום ע"י המלאך. אכן ע"י המעשר זוכין לקבל שפע פנימיות בלי פסולת כמ"ש ובחנוני נא כו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די. פי' שלא יהי' בהתלבשות הטבע והצימצום... מ"ש לעיל פי' והריקותי כו' בלי די מצאתי אח"ז בס' מאור עינים בשם הר' ר' זושא ז"ל ע"ש פ' ואתחנן".

35. המכתב נדפס ב'התמים' חוברת ו מכתב רטו. על ענינה ומהימנותה של ה'גניזה החרסונית' כתבתי במאמר מיוחד, ועוד חזון למועד לפרסמו בס"ד.

36. ראשי תיבות של: אדונינו מוריני ורבן של כל בני הגולה.

37. ראשי תיבות: הרב הקדוש יחיה נצח מוריני ורבינו הרב רבי נחום יחיה נצח מגיד משרים. וכוונתו היא על הרה"ק רבי מנחם נחום המגיד מטשערנוביל.

על כן בל יתרעם כ"ק אדומו"ו י"נ על קדוש וטהור כזה, ומגודל בטחוני אקוד באימה וביראה ואומר קדוש.

מכתב זה שנחתם בשמו של אדמו"ר הזקן ובשם אמו, בא לסכור פי דוברי שקר אשר הלעיזו בפני המגיד הגדול ממעזריטש על תלמידו הרר"ז כאילו הוא מורה הלכה בפני רבו. אולם אגב אורחא נמצאנו למדים פרטים היסטוריים חדשים על המקום שבו שמע המאור עינים את חידושו המופלא של הרר"ז³⁸.

ההוכחה מכך שמצוי קורמי באגמא

בספר נוסף שאף הוא יצא לאור בחייו של הרה"ק רבי זושא, הלא הוא הספר 'מבשר צדק', כותב תלמידו של המגיד ממעזריטש הרה"ק רבי ישכר דב בער מגזע צבי מזלאטשוב³⁹, מפי השמועה "אומרים בשם החסיד מפורסים מוהר"ר זוסמן מאנפאלי נ"י, פירוש הפסוק שאחריו 'וכי תאמרו מה נאכל וצוית' וגו'...".

וכיון שכן הוא מוסיף ומפרש בזה את המעשה הידוע המסופר במסכת עירובין⁴⁰ על רב אדא בר מתנא שהיה הולך ללמוד תורה, וכששאלה אותו אשתו: "ינוקי דידך מאי אעביד להו" – הרי העוללים שואלים ללחם ומה אתן להם לאכול אם אינך טורח לפרנסתך ענה לה רב אדא: "מי שלימו קורמי באגמא" – האם כבר לא ניתן למצוא מיני ירקות זולים שמהם ניתן להכין מזון לילדים.

כמובן שחילופי הדברים בין רב אדא לנוות ביתו צריכים ביאור והסבר: הרי היא ביקשה ממנו מזון ומחיה לילדיהם העטופים ברעב, ומה הוא זה שטענתו חיטים והודה לה בקורמי באגמי שזהו אינו ממין הטענה.

אלא מסביר הרה"ק מזלאטשוב, שעם דברי הרר"ז ניתן לפרש היטב את כוונת העמוקה של רב אדא בתשובתו:

כשהקב"ה נותן לאדם דעה בינה והשכל, בוודאי שהוא לא נתן לו זאת לצורך כך שיעשה בהם שימוש לצורך פרנסתו, אלא אין זה בא אלא כדי להבין את גדולת הבורא

38. בנותן טעם לציין שעל פסוק זה של 'ההיקותי לכם ברכה' אנו מוצאים רעיון נוסף של הרה"ק רבי זושא, והדברים מובאים בספר 'ייטב לב' (פרשת בהר, דף מז א): "דאיתא בפ"ק דברכות (דף ז) 'אמר רבי ישמעאל: פעם אחת נכנסתי להקטיר כו' וראיתי כו' ואמר לי ישמעאל ברכני, אמרתי לו: יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך וכו' ונענע לי בראשו. ושמעתי שבזה פירש הרב הק' ר' זושא זלה"ה אהא דכתוב 'ההיקותי לכם ברכה עד בלי די' כלומר שאריק לכם ברכה עד שאתם תברכו את מי שהוא בלי די, כלומר אין סוף יתברך. עכ"ד הקדושים", ויעו"ש שפירש עם זה בטוב טעם בעניינה של שנת השמיטה, ואכ"מ.

39. אשר עלה לארץ ישראל ונלב"ע בשנת תקנ"ה. את כתביו על התורה שלח לחוצה לארץ והם נדפסו לאחר פטירתו תחת השם 'מבשר צדק' בדובנא בשנת תקנ"ח.

40. עירובין דף כב א.

ולירא מלפניו ולעשות מצוותיו. וכשהאדם עושה כן והוא משליך יהבו על ה', בוודאי שהקב"ה זן ומפרנסהו כראוי לו.

אולם מי שלוקח את התבונה שקיבל ועושה בזה שימוש לצורך פרנסתו הרי שהוא מחטיא את המטרה שלשמה היא ניתנה, ולפיכך הקב"ה מסלק ממנו את השפעתו ואזי הוא מוכרח לטרוח ולהתייגע אחר הפרנסה שאינה מצויה לו.

ודבר זה אנו למדים מבהמות הארץ, שמצויים להם ירקות השדה לרוב ויש להם די מזונם למרות שאין להם שכל כדי להכין לעצמם זאת. ועל כרחינו שהאדם נזר הבריאה שיתרונו על הבהמה בדעתו ובתבונתו, לא קיבל זאת עבור הפרנסה, שהרי כאמור גם הבהמות חסרי הבינה זוכים לפרנסה.

'קרימו באגמא' זהו מאכל הבהמות. אמר איפוא רב אדא לאשתו, האם נגמרו ירקות השדה ואין לבהמות מה לאכול? הלא פרנסתם מצויה להם מידו הרחבה של הקב"ה. ולכן אף אנו יש לנו לסמוך ולבטוח בהקב"ה שיתן לנו את כל מחסורינו, ואת הדעת והתבונה עלינו להשקיע בתורה הקדושה, ללמוד וללמד לשמר ולעשות⁴¹.

הכל זה 'מתנת חינם'

בספרי רבותינו הקדושים לבית גור מצאנו שתי הוספות חשובות בפירוש כוונתו העמוקה של הרה"ק רבי זושא.

בשמו של הרה"ק רבי חנוך העניך מאלכסנדר הובא שלכאורה יש כן מקום להבין את שאלה זו של 'וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית', שכן לבו של האדם יודע מרת נפשו שאין הוא עושה רצונו של מקום כפי שהיה באמת ראוי ומתבקש ממנו, ואם כן מתאים שהאדם ישאל את עצמו 'מה נאכל בשנה השביעית' – "מכח איזה זכות יהיה לנו לאכול, שאין אנו עובדים לה' באמת, מהיכא אני אזכה שיתן לנו השי"ת לאכול".

אולם האמת היא ששאלה מסוג כזה בטעות יסודה. הרי האדם יכול להביט סביבו ולראות שהקב"ה ברוב חסדו נותן לחם לכל בשר, ואפילו לאלה שהם אינם ראויים לכך. ואין זאת אלא מחמת מידת חסדו של הקב"ה שברחמיו הוא זן ומפרנס לכל, ולפיכך אין סיבה שאף הוא לא יקבל פרנסתו מידו הרחבה והמלאה.

ואדרבה שאלה כעין זו אסור לה שתאמר כלל. שכן כשהאדם שואל 'מה נאכל בשנה השביעית' וכוונתו הוא שמחמת מצבו הרוחני אין הוא ראוי לקבל את פרנסתו, הרי

41. וחשבתי להוסיף ולרמז את דברי הרה"ק המבשר צדק בתוך מה שהאריכו חז"ל לדון 'מה עניין שמיטה אצל הר סיני', ולהאמור כאן ייתכן שהמוסר השכל הנלמד מהשמיטה הוא שמותר אדם מן הבהמה הוא ששכלו אינו מיועד עבור פרנסתו אלא לצורך לימוד התורה, ולכן הסמיכו זאת להר סיני למדנו תוכחת מוסר זאת לבל יפנה האדם את דעתו לדברים זרים אלא יעסוק בתורה והשי"ת ישלח לו פרנסתו.

שכוונתו היא שאין הוא רוצה לקבל את מזונו בחינם אלא רק את מה שמגיע לו על פי דין וצדק.

ודבר זה אסור לאומרו שכן כל מה שהקב"ה משפיע בעולמו אינו אלא מתנת חינם, ומי פתי יסור הנה לטעות בדמיונו כאילו הקב"ה חייב לו דבר מה. ומכיוון שכל השפעותיו של הקב"ה הם מצד רחמיו וחסדיו, אין כל מניעה שאף הוא יקבלם, ולפיכך אסורה השאלה 'מה נאכל בשנה השביעית'.

הנס מול הטבע

תובנה מעמיקה נוספת בדברי הרר"ז אנו מוצאים בדברי רבינו ה'שפת אמת'⁴² המאיר את הרעיון באור צח ומצוחצח⁴³:

אך כי אם יהיה קיום בני ישראל על פי נס ואין כל הדורות ראויין לנסים לכן יאמרו 'מה נאכל'. והתירוץ שיהיה בדרך ברכה וברכה היא קצת בטבע.

אך באמת צריכין בני ישראל לידע כי הנסים והטבעים הכל אחד, ובאמת אין נס גדול ונפלא כמו הטבע שהוא הגדול שבנפלאות המושגים לנו. ואז כשזו האמונה מתברר לבני ישראל אין עסק להיות ניזון ע"פ נס, רק וכי תאמרו 'כו' אז וצויתי 'כו' כנ"ל.

תופעה זו שבה משבית האדם את שדהו ובטל ממלאכה ובכל זאת הרי הוא מתפרנס בשופי, היא על טבעית במהותה. מאז חטא אדם הראשון נגזר כי האדם בזיעת אפו יאכל לחם; עליו לחרוש ולזרוע את שדהו, ורק אז הוא יוכל לאכול מפריה ולשבוע מטובה. והנה בשנה השביעית, שומט האדם את אדמתו, בטל הוא ממלאכה, ועם זה עדיין פרנסתו מצויה לו כאשר היה באמנה אתו – אין זה טבע אלא נס מובהק.

אלא שהטבע הרגיל הוא פלא עוד יותר גדול מנס מובהק זה: וכי אותו עץ רב פירות שעלה וצמח מתוך גרעין רקוב הטמון במעמקי האדמה, אינו דבר פלא; וכי אותם הגשמים היורדים ממרומים להרוות את צמאונה של האדמה, ואין טיפה אחת נוגעת בחברתה, אינם דבר פלא; וכי הפירות לצבעיהם וסוגיהם המגוונים הצומחים על העצים, אינם דבר פלא.

42. על חרדת הקודש שבה השקיף השפת אמת על המובא בספר הקדוש 'נועם אלימלך' יכולים אנו לראות בלשונות הנשגבים שכתב בבואו להסביר את דבריו בעניין אחר ('שפת אמת' ליקוטים פרשת וירא ד"ה לכן אמור): "ובספר נועם אלימלך כתב בכאן דברים נפלאים מאוד למבין וגילה לנו רזי רזין... עיין שם לשוננו, ונבאר דבריו קצת באורך כפי אשר חנני ה' ואם יתרחב הביאור אבל זה מעין שורש דבריו...".

43. 'שפת אמת' תרל"ז ד"ה בפסוק, הפותח את דבריו בזה"ל: "בפסוק וכי תאמרו מה נאכל כו'. בס' נועם אלימלך בשם אחיו ז"ל כי ע"י השאלה יצטרך המקום לצוות את הברכה כו' ע"ש. וביאור הדברים דמה קושיא היא זו 'מה נאכל', מאן דיהיב חיי יהיב מזונא".

אלא שההרגל של האדם לתהליך הקבוע של זריעה וקצירה מכהים את חושיו לחשוב כאילו הטבע הוא תהליך קבוע שאין בו מן החידוש.

ולא היא, וכלשונו של השפת אמת: "אך באמת צריכין בני ישראל לידע כי הנסים והטבעים הכל אחד, ובאמת אין נס גדול ונפלא כמו הטבע שהוא הגדול שבנפלאות המושגים לנו".

ולכן האדם שאינו מאמין הוא זה שלעת אשר באה השנה השביעית מתפלא 'מה נאכל בשנה השביעית', כיון שרק בתופעת הפרנסה בשנה השביעית הוא רואה דבר ניסי בעליל, והרי הוא חושב שנס הוא בוודאי דבר שאינו שווה לכל נפש, ומה הוא יעשה כשדעתו אין במצבו הרוחני כדי להביאו שיחול עליו הנס.

אילו הוא היה מאמין כראוי, לא היתה השאלה מתעוררת אצלו בשנה השביעית, אלא הוא היה משכיל על דבר אמת שהטבע שממנו הוא מתפרנס במשך כל השנים הוא תופעה ניסית ועל טבעית הרבה יותר מאותו הנס שהוא אינו מבין כיצד הוא יזכה בו בשנה השביעית⁴⁴.

התשובה של הקב"ה לאותו שואל חסר אמונה, הרואה בטבע דבר פשוט לעומת הנס, שאכן הפרנסה של השנה השביעית לא תהיה באופן של נס אלא באופן של 'ברכה' שהוא כבר יותר קרוב לטבע⁴⁵.

44. דעתו זו של השפת אמת אודות הנס מול הטבע הוא חוליה אחת מתוך מארג נפלא החוזרת ונשנית בספרו הקדוש, וראויים הדברים שנקדיש להם יריעה בפני עצמה.

45. החפץ להעמיק עוד בעניין זה של הנס והטבע בשנה השביעית, יעיין בעומק דבריו הנפלאים של ה'חתם סופר' בפרשת בהר (מהדורת תשי"ט, עמוד עג, ד"ה והנלע"ד) אשר בו הוא מסביר שהאדם המאמין מקבל את פרנסתו בשנה השביעית בדרך הטבע, שאוכל קמעא ומתברך במעיו, אולם השואל 'מה נאכל בשנה השביעית' שאין די לו בטבע אלא רצונו בנס, הקב"ה עושה רצונו לזונם באופן ניסי, אלא שאליה וקוץ בה כי מידת הדין מדקדקת אחריהם לראות האם אכן הם ראויים לכך, ע"ש בנועם אמריו.